

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 89–92

Захист та охорона суб'єктивних цивільних прав завжди займала чільне місце серед теоретичних засад цивільного права. Системний аналіз положень цивілістики відслідковує взаємозв'язок матеріально-правової та процесуальної сторони юрисдикційного захисту права.

Важливим завданням держави є забезпечення відповідних юридичних гарантій належного здійснення прав і свобод суб'єктів права. Важлива роль відводиться цивільно-правовому захисту, за допомогою якого досягається відновлення порушених майнових прав або особистих інтересів, попередження і припинення дій, що порушують права й інтереси зацікавлених осіб (ст. 15, 16 Цивільного кодексу України — далі ЦК України) [1].

На думку В. П. Воложаніна, завданнями цивільно-правової охорони обумовлена необхідність встановлення меж захисту суб'єктивних цивільних прав. Здійснення будь-якого суб'єктивного права, а тим більше шляхом застосування до зобов'язаної сторони заходів державно-примусового характеру, завжди зачіпає не лише інтереси самої уповноваженої особи, а й інтереси держави і суспільства в цілому, інтереси зобов'язаної сторони, а в ряді випадків також й інтереси третіх осіб [2, 203].

Слід зазначити, що завдання правосуддя в громадянському суспільстві полягає не лише в захисті прав заявника, а й у забезпеченні інтересів держави і суспільства, інтересів зобов'язаної сторони, прав та інтересів інших осіб, які зацікавлені в правильному вирішенні справи. Тому захист прав за самою своєю природою не може бути безмежним. Як правильно зазначає В. П. Грибанов, здійснення права на захист також має свої межі [3, 104–105].

Безперечно, що цивільне право не тільки визнає за тією або іншою особою певні суб'єктивні права й обов'язки, а й надає уповноваженій особі право на їх захист. Слушною є думка В. П. Грибанова про те, що суб'єктивне право, яке надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише “декларованим правом” [3, 106]. Без забезпечення державними правоохоронними заходами, воно може розраховувати лише на добровільну повагу з боку неуповноважених членів суспільства, може бути лише морально забезпеченим правом.

У правовій літературі теорію розмежування форм захисту права нерідко зводять виключно до відмінності в порядку розгляду тієї або іншої вимоги. Зокрема, А. А. Добровольський вважає, наприклад, що форми захисту права розмежовуються “саме у тому порядку, в тій формі, у якій підлягає вирішенню спірна матеріальна вимога” [4, 10].

Так, безперечність заявленої уповноваженою особою вимоги створює об'єктивну можливість розгляду цієї вимоги в адміністративному порядку, а пред'явлення вимоги, пов'язаної зі спором про цивільне право, природно, вимагає більш поглибленого дослідження й об'єктивно вимагає чіткіших гарантій його правильного дозволу, що, як правило, може бути досягнуто тільки в процесі позовного провадження. Більше того, характер органу і особливості його компетенції накладають свій відбиток і на порядок розгляду

вимог у рамках однієї і тієї самої форми захисту права. Разом із загальними моментами, що характеризують діяльність, наприклад, органів суду, господарського, третейського суду, не можна не помітити тих особливостей у розгляді справи, які впливають з особливостей самої структури і порядку створення цих органів. Нарешті, цілком зрозуміло, що особливості тієї або іншої форми захисту права знаходять своє вираження в специфіці того або іншого порядку розгляду спору.

Отже, право на захист є не лише проблемою матеріального права, але певною мірою і цивільного процесуального права. Між тим у науці цивільного процесуального права, а у зв'язку з цим також значною мірою і в науці цивільного права, дослідження проблеми права на захист у загальнотеоретичному плані зазвичай зводиться до питання про право на позов. При цьому у вирішенні питання про право на позов виявилися дуже істотні розбіжності.

Одна група авторів виходить з єдиного поняття права на позов. При цьому, проте, одні автори, по суті, зводять право на позов лише до матеріальної правомочності, зокрема С. І. Вільнянський, наприклад, не проводить розмежування права на позов у матеріальному та процесуальному розумінні [5, 179], інші надають йому виключно процесуальне значення, наприклад К. С. Юдельсон, тоді як третя група авторів робить спроби об'єднати матеріально-правові і процесуально-правові можливості захисту права в єдине поняття права на позов [6].

Інша група авторів виходить з необхідності розмежування права на позов у матеріальному сенсі і права на позов у процесуальному сенсі [7; 8]. Більше того, наприклад, проф. М. А. Гурвіч розрізняє ще й третє поняття права на позов у значенні легітимації як права на цей конкретний позов, тобто у тому сенсі, чи заявлений позов у даному конкретному випадку належною або неналежною з точки зору закону особою [7].

Нарешті, в літературі висловлена також думка про те, що права на позов як такого взагалі не існує. Так, В. Г. Даєв при розгляді позовної форми захисту права в криміналь-

ному процесі виходить із заперечення на зразок правової категорії “права на позов”, спираючись на те, що “здійсненність — це іманентна властивість права, і конструювання якої-небудь спеціальної правомочності на захист права суперечить його суті” [9, 7].

Ця остання точка зору є не лише необгрунтованою, а й практично неприйнятною. Необгрунтованість цієї ідеї очевидна, оскільки право на позов, як таке, що належить уповноваженій особі, правомочність, прямо закріплена законом (ст. 16 ЦК України) [1].

Водночас практична неприйнятність зазначеної ідеї полягає в тому, що визнання “здійсненності” іманентною властивістю будь-якого суб'єктивного права по суті знімає питання про потребу його правового захисту загалом, підриває принцип юридичної гарантованості суб'єктивних цивільних прав, що надаються громадянам і організаціям.

У кожній галузі права закріплені норми про захист відповідних прав й інтересів фізичних та юридичних осіб, що охороняються законом. Водночас у жодній з них не наводиться поняття захисту права. Безсумнівно, конкретним галузям властиві свої специфічні способи його захисту, обумовлені розбіжностями в предметах і методах правового регулювання цих галузей. Однак, як у теорії цивільного права, так і в загальній теорії права немає поки достатньої чіткості, що слід розуміти під захистом права, яка його юридична природа і зміст правового захисту, його роль у механізмі правового регулювання і взаємозв'язок з іншими правовими категоріями, зокрема — охороною права, здійсненням права, правозастосуванням та ін. Як правило, під захистом розуміється примусовий (відносно зобов'язаної особи) спосіб здійснення порушеного права з метою його відновлення, тобто міри, які застосовуються вже після порушення права, для його відновлення. На нашу думку, охороною права є міри, спрямовані на попередження правопорушення й усунення причин, що їх породжують, тобто міри, що застосовуються як попередження правопорушення.

Потреба в захисті цивільних прав й інтересів, що охороняються законом, виникає

у зв'язку з порушенням цих прав або зловживанням ними, невиконанням юридичних обов'язків, виникненням між сторонами суперечки про наявність прав та обов'язків і т. д. Тобто механізм реалізації правового захисту включається у сферу правового регулювання тоді, коли необхідно усунути перешкоди, що виникають на шляху здійснення суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом. Охорона ж прав і законних інтересів досягається за допомогою використання правових засобів, що забезпечують нормальний хід реалізації права, перетворення закладених у суб'єктивному праві можливостей у реальність. Тобто охорона прав і законних інтересів полягає у вжитті правових заходів, що сприяють вільному здійсненню уповноваженою особою своїх прав, і, тим самим, — попередженню правопорушень й усуненню причин, які їх спричинили.

Захист суб'єктивних цивільних прав у юрисдикційних органах містить у собі елементи матеріально-правового й процесуально-правового порядку. Це обумовлено тим, що термін “захист цивільних прав” містить “матеріально-правовий, і процесуально-правовий зміст, тому що спеціальної термінології для розмежування захисту в сфері матеріальних і процесуальних прав немає” [11, 5–6]. З матеріально-правового боку, акт захисту суб'єктивного права й інтересу, що охороняється законом, полягає у застосуванні заходів матеріально-правового впливу відносно зобов'язаної сторони, констатації прав відповідних суб'єктів і т. д.

З іншого боку, захист суб'єктивних цивільних прав й інтересів, що охороняються законом, відповідними юрисдикційними органами здійснюється в певній процесуальній формі, оскільки зацікавлені особи наділяються комплексом процесуальних прав, за допомогою яких забезпечується захист суб'єктивних прав й інтересів, що охороняються законом. Таким чином, з цієї точки

зору захист носить процесуальний характер також.

Отже, можна зробити висновок, що захист цивільних прав й інтересів, що охороняються законом, забезпечується не тільки у формі юрисдикційної діяльності відповідних органів, а й діями самих зацікавлених осіб, тобто діями уповноваженої або зобов'язаної особи. Захист права в цих випадках, тут ми погоджуємось з думкою П. Ф. Єлісейкіна, досягається в результаті дій фактичного порядку і відбувається поза юрисдикційною (процесуальною) формою: у рамках охоронних матеріальних правовідносин [10, 9]. Проте, на нашу думку, в жодному разі не можна вести мову про самостійну реалізацію санкції уповноваженою особою.

Література

1. Цивільний кодекс України: прийнятий 16.01.2003 р. // ВВР України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. Воложанин В. П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров. — Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1974. — 202 с.
3. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. 2-е изд., стереотип. — М.: Статут, 2001. — 411 с.
4. Добровольский А. А. Исковая форма защиты права. — Изд-во ЛГУ, 1965. — 202 с.
5. Вильнянский С. И. Лекции по советскому гражданскому праву. — Х., 1958. — 339 с.
6. Авдеенко Н. И. Иск и его виды в советском гражданском процессуальном праве: Автореф. канд. дисс. — Л., 1951. — 21 с.; Клейнман А. Ф. Советский гражданский процесс. — Изд-во МГУ, 1970. — 625 с.
7. Гурвич М. А. Право на иск. — М. — Л., Изд-во АН СССР, 1949. — 215 с.
8. Иоффе О. С. Советское гражданское право. — М.: Юрид. лит., 1967. — 517 с.
9. Даев В. Г. Применение исковой формы защиты права в советском уголовном процессе: Автореф. канд. дисс. — Л., 1967. — 22 с.
10. Елисейкин П. Ф. О понятии и месте охранительных отношений в механизме правового регулирования // Юрид. гарантии применения права и режим социалистической законности в СССР. — Ярославль, 1975. — Вып. 1. — С. 5–10.
11. Советское гражданское право. В 2-х ч./ Под ред. В. А. Рясенцева. В 2-х ч. Ч. 1. — М.: Юрид. лит., 1986. — 525 с.

Захист суб'єктивних цивільних прав й інтересів, що охороняються законом, відповідними юрисдикційними органами забезпечує відновлення порушених майнових прав або особистих інтересів. Розрізняють позовну форму захисту права, захист цивільних прав у порядку окремого провадження в

суді тощо. Охорона прав і законних інтересів полягає у вжитті правових заходів, що сприяють вільному здійсненню уповноваженою особою своїх прав, а отже, попередженню правопорушень і усуненню причин, що їх спричинили.

Защита субъективных гражданских прав и охраняемых законом интересов соответствующими юрисдикционными органами обеспечивает возобновление нарушенных имущественных прав или личных интересов. Различают исковую форму защиты права, защиту гражданских прав в порядке особого производства в суде и т. п. Охрана прав и законных интересов заключается в принятии правовых мер, которые способствуют свободному осуществлению уполномоченным лицом своих прав, а следовательно, предупреждению правонарушений и устранению причин, которые их повлекли.

Protection of equitable civil rights and guarded by law interests provides proceeding in the broken property rights or personal interests corresponding jurisdiction organs. Distinguish the lawsuit form of defense of right, protection of civil rights in order of separate realization in a court and others like that. The guard of rights and legal interests consists in the acceptance of legal measures that assist free realization the authorized person of the rights, and thus, to warning of offences and removal of reasons, that they were entailed.

Надійшла 16 грудня 2011 р.